

Mikael Löwegren:

Kyrklig förnyelse 100 år

Året 2016 var det precis 100 år sedan den katolska förnyelsen av Svenska kyrkan inleddes. Med fog kan man hävda att startskottet avlossades när S:t Sigfrids brödraskap stiftades den 15 februari 1916 i Köping. Vård var församlingens kaplan Axel Lutteman och tillsammans med honom fanns fyra andra yngre präster som medgrundare. De ville något och förpliktigade sig till att arbeta för det. Även om de inte använde just de termerna var ärendet en förnyelse av Svenska kyrkan utifrån anspråket på att hon är den katolska kyrkan i Sverige, evangeliskt reformerad.¹

Katolsk betyder här inte romersk-katolsk, utan används i den mening det har i trosbekännelsen: allmänkyrklig, universell. Ordet har med helheten och fullheten att göra (grek. *katholikos*), ”det som är i överensstämmelse med det hela”. Detta ord, säger Gunnar Rosendal många år senare, ”uttrycker något som inte kan sägas med något annat ord. Vi måste införliva just detta ord, inte synonymer och paralleller och vattniga översättningar, själva ordet ’katolsk’ måste införlivas med språket igen.” Att återta termen katolsk är för Svenska kyrkan att återerövra en självförståelse.²

När den katolska rörelsen inom Svenska kyrkan nu kan blicka tillbaka på 100 år kan det vara läge att se i backspegeln för att därefter kunna vända blicken framåt.

Eukaristi och ekumenik

Ett knappt årtionde efter samlingen i Köping befann sig den nyss nämnde Gunnar Rosendal på det stora ekumeniska mötet under ärkebiskop Nathan Söderbloms ledning i Stockholm år 1925. Han var bara en ung men driftig komminister från Skåne som med stor fräckhet lyckats nästla sig in bland de internationella högdjuren. På söndagen deltog han i Engelbrektskyrkans högmässa. Den då tämligen nybyggda kyrkan i nationalromantisk stil var fullpackad av ekumeniska gäster från jordens alla hörn. På Olle Hjortzbergs monumentala kormålning fanns bilden av den himmelska härligheten: i mitten Kristus på korset, offrad för världens skuld, tillbedd av änglarna och den vitklädda skaran ur Uppenbarelseboken. Därunder det stora stenbordet, ett monumentalt offeraltare för nattvardsmåltiden.

Även om han var präst hade Rosendal inte tagit emot Herrens nattvard på flera år. Nattvardslivet var förött både i Svenska kyrkan och hans personliga liv. Nu går han fram till kommunionen. Där och då drabbas han av Guds närvaro. Efter gudstjänsten stapplar han ut i solskenet:

”Jag var överväldigad, förtumlad, tillintetgjord och saliggjord, två ting som inte bara kan utan måste förenas. När vi kom ut ur kyrkan ... var jag förblindad av tårar, och sen irrade jag

¹ Om S:t Sigfrids brödraskap och den tidiga högkyrkligheten, se Bengt Ingmar Kilström *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet* (Åsak, Sahlin och Dahlström 1990), särskilt s. 33–44.

² Citatet ur Gunnar Rosendal *Vårt katolska arv* (Gleerupska universitetsbokhandels förlag 1956), s. 7. Angående katolicitetsbegreppet, se Sven-Erik Brodd *Evangelisk katolicitet: ett studium av innehåll och funktion under 1800- och 1900-talen* (CWK Gleerup 1982) och Jakob Tronêt *Förverkligad katolicitet: Max Thuriens syn på vägar till kyrkans enhet* (Artos 2014).

omkring, jag vet ej vart, och kom omsider hem till mitt rum. Jag minns intet. Jag bara vet, att jag kommit hem, riktigt hem, verkligt hem efter en lång irrfärd.”³

Flera års personlig och teologisk kamp fördes denna dag till sin slutpunkt. Den stora upplevelsen blev början på nästa fas i Gunnar Rosendals liv och tänkande. Denna söndag fanns redan de två bärande elementen i hans framtida kyrkovision närvarande i rummet – den sakramentala fromheten samman med det katolska perspektivet. Eller om man vill: eukaristi och ekumenik.

Boken som blev en rörelse

Gunnar Rosendals bakgrund var det skånska jordbruksproletariatet med stampat jordgolv i huset. Han föddes 1897 och barndomshemmet har karaktäriserats som ”enkelt, fromt och strängt”. Trakten vid Hallandsåsen där han växte upp var kyrkligt sett formad av den gammalkyrkliga väckelsen vilket djupt präglade pojken Gunnar. Han hade så kallat läshuvud, fick möjlighet att studera vidare och prästvigdes i Lund 1922 av Gottfrid Billing.

Det var en klassresa av stora mått som bondpojken gjorde. Vägen till prästämbetet innebar också en väg in i bourgeoisien och dess bildning. Han fick en livslång smak på stil, skönhet och fina vanor.

Alltsedan studenttiden var Gunnar Rosendal stadd i ständig rörelse. Han omfamnade först och gjorde sedan upp med den klassiska liberalteologin. De första åren som komminister blev ett sökande efter något bärkraftigt teologiskt och pastoralt alternativ. Under motgångar och prövningar fann han så småningom sin väg. Kontakten med kyrkoherde Albert Lysander i Malmö S:t Petri och hans prästbrödraskap S.C.A., som hämtat mycket inspiration från engelsk högkyrklighet, gav de sista viktiga pusselbitarna.⁴ Senare skulle Rosendal komma att betrakta S.C.A. och deras linje som alldeles för försiktig. Om sin egen person kunde han med glimten i ögat säga att han ”tog det försiktigt med försiktigheten” – vilket var nog så sant ...

När komminister Rosendal år 1933 kommer till Osby för att året därpå tillträda som kyrkoherde ligger den överväldigande upplevelsen i Stockholm knappt tio år bakåt i tiden. Han har hunnit bearbeta den både existentiellt och intellektuellt. De första missiven till Väsby i Kullabygden 1922–24, Färingtofta/Riseberga utanför Klippan 1924–27 och Trelleborg 1927–33 har varit viktiga läroår. Gunnar Rosendal är nu 36 år gammal och griper omedelbart sig verket an med att förnya församlingen kyrkligt. Biskop Edvard Rodhe anade att något exceptionellt kunde vara på väg att ta form och uppmanade den unge kyrkoherden att dokumentera arbetet; under hela sin ämbets tid skrev Rosendal därefter i den pastorala liggare som han kallade *Osby församlings gåvo- och krönikebok*.⁵

Bönen, arbetet och reflektionen utgör ett sammanhållet helt i det rosendalska livsverket. Året efter kyrkoherdeinstallationen sammanfattar han sina lärdomar och visioner i boken *Kyrklig förnyelse* (1935). Upplägget är ett pedagogiskt mästestycke. Rosendal identifierar och utvecklar betydelsen av förnyelserörelsens fyra bärande drag: det bekännelsestroga, det sakramentala, det hierarkiska och det liturgiska. Svenska Kyrkans halvofficiella förlag – Diakonistyrelsens Bokförlag som gett ut författaren tidigare – vägrade att befatta sig med boken. Rosendal fick i samarbete med den lokala boktryckaren ge ut den på det egna nystartade förlaget Pro Ecclesia.

³ Gunnar Rosendal *Minnenas boningar* (Wahlström & Widstrand 1961), s. 114.

⁴ S.C.A. = *Sodalitium Confessionis Apostolicae*, Den apostoliska bekännelsens brödraskap. Se Kilström *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet*, s. 223–226.

⁵ *Osby församlings gåvo- och krönikebok* utgörs av två stora folievolymen och finns idag på Universitetsbiblioteket i Lund, Gunnar Rosendals samling.

Två år senare kommer där också den mer praktiskt inriktade uppföljaren *Kyrklig förnyelse i församlingskyrkan*.

Tillsammans kom de att ge namn åt hela den rörelse Gunnar Rosendal är med om att bära. Med böckerna och begreppet ”kyrklig förnyelse” lyckas han fånga upp och ge riktning åt det som rör sig i tiden. Hans vän sedan ungdomstiden Yngve Brilioth – sedermera ärkebiskop – skriver 1937: ”Jag är övertygad om att den signal, Du så frejdigt låter ljuda i vår förflackade tid, och ibland ett ljumt prästerskap, är nyttigt och behövlig, och skall bli till välsignelse.”⁶

Fader Gunnar i Osby

Snart var kyrkoherde Rosendal känd i hela landet som Fader Gunnar i Osby. Under hans trettioåriga ämbetsår 1933–1962 var församlingen något av ett kyrkligt centrum dit människor åkte för att inspireras. I den skånska köpingen omsattes tankarna om kyrklig förnyelse i praktisk handling. Med sin sakramental ansats var det en kulturöppen och skapelsebejakande spiritualitet. Att dricka vin, lyssna på jazz eller klassisk musik och uppskatta skönhet var lika naturligt som att göra korstecken och gå till bikt, fira mässa och läsa tidegärd. Det är inte att förvånas över att Fader Gunnar skulle komma att kalla sina memoarer för ”min vindlande väg till glädjen”.

Inte minst tilltalades många unga människor av den oförvägna stilen. Förutom de båda gästflyglarna till prästgården som kunde erbjuda sängplatser åt gäster fanns den gamla jordkällaren som snart gjordes om till ett slags ungdomsgård. Två Osbyungdomar som tog starka intryck av sin konfirmationspräst var den kände tevejournalisten Lasse Holmqvist och regissören med mera Carin Mannheimer. De har båda framhållit den stora betydelse Fader Gunnar hade för dem personligen. Mannheimer skriver om Fader Gunnar att han ”öppnade världen”.⁷ Holmqvist talar om hur han blev gripen av ”Fader Gunnars på en gång charmfulla och stränga religionsförkunnelse”.⁸ Långa perioder bodde Ove Hahn, som senare blev programchef på Gröna Lund, i ena gästflygeln och skrev där på 1950-talet försvarsskriften *Jazz, kyrka, ungdom*. Den öppnar med en anekdot om en av alla de gånger som Fader Gunnar blev en riksnyhet: i en tid då jazzen ansågs vara moraliskt nedbrytande på ungdomen hade han i morgonmässan bett för Louis Armstrong som plågades av läppsår.⁹

Erfarenheterna som gjordes på plats i Osby ledde vidare till en fortsatt reflektion i form av ständigt fler böcker och artiklar. Fader Gunnars litterära produktion är imponerande, inte minst för en präst med full församlingstjänst. Enbart den brett upplagda bokserien ’Kyrklig förnyelse’ omfattar nio titlar publicerade 1935–72; till de mer centrala hör *Kyrkans framtid* 1943 och *Vårt katolska arv* 1956. Till det kommer de tre böckerna om ’Rätte lärare’ 1931–44, hans stora nattvardsbok *Vår Herres Jesu Kristi lekamens och blods sakrament* 1936, kyrkokalendern *Nådens år* i tre band 1940–41 och serien ’Mystik’ som innehåller fem titlar 1973–80 och följdes av tre dikt- och meditationsböcker 1982–85. Hans memoarer gavs ut i sex volymer 1959–65. Han hann skriva två doktorsavhandlingar, den första från 1926 drogs tillbaka men 1930 kunde hans andra avhandling försvaras. Till detta kommer ytterligare ett tiotal böcker – handledningar, debattböcker, katekeser – utöver otaliga artiklar. Man måste här särskilt nämna en av hans sista

⁶ Citerat efter Lars Ridderstedt *Adversus populum: Peter Celsings och Sigurd Lewerentz sakralarkitektur 1945–1975* (Hallgren & Fallgren Studieförlag 1998), s. 26.

⁷ Carin Mannheimer ”Han öppnade världen”, i *Fader Gunnar... en flik av himlen mitt i Göinge...* (Utbildningsnämnden i Osby 1996), s. 96–103. Lasse Holmqvist *Här är mitt liv. Berättat mitt i livet* (Bra Böcker 1994), s. 48ff.

⁸ Lasse Holmqvist *På luffen* (Bonniers 1967), s. 182f.

⁹ Ove Hahn *Jazz, kyrka, ungdom* (Gleerupska universitetsbokhandelns förlag 1956).

skrifter, *Den ockuperade kyrkoprovinsen* 1982, en bok med bitvis stor profetisk skärpa och klarsyn. Genomgående präglas Gunnar Rosendals skrifter av en sällsynt kombination av vid utblick, skarpt intellekt och glödande fromhet. Dessutom var han en stor stilist.

Den frejdiga väckelseappell för kyrklig förnyelse han formulerar väcker gensvar bland generationskamraterna. Den spirande rörelsen samlas till kollegiala överläggningar med bön, studier och samtal. I det högkyrkliga programmet med dess höga värdering av kyrkans ämbete fanns incitament till en stark prästerlig självkänsla som var inspirerande. Fader Jan Redin har skrivit om den starka inverkan Fader Gunnars böcker – alltid i pluralis! – och exempel hade på mottagliga präster i ungefär samma ålder. Rosendal formulerade och levde ut ett konkret reformprogram och de kände: ”Här var en gångbar väg!” Fader Gunnar skrev ur en rörelse och talade in i en rörelse.¹⁰

Svenska kyrkans katolska potential

Gunnar Rosendals pastorala verk innebär en dynamik där sökandet *ad fontes* – tillbaka till källorna – går hand i hand med kyrkans *aggiornamento* – hennes uppdatering.¹¹ Dels gräver han där han står, dels fångar han upp det som rör sig i tiden.

För det första gräver han där han står: i Svenska kyrkans tradition och vidare ner i kyrkans historia. Fader Gunnar uppfattades i och för sig av många som en eklektiker av Guds nåde; till synes obehindrat kunde han lägga beslag på allt som kom i hans väg. Inte desto mindre gav han dock ut sin serie med rätte lärare ur den lutherska traditionen: Arndt, Scriver och Roos, Svedberg, Nohrborg och Schartau, bröderna Olavus och Laurentius Petri. Han förstod att man inte kan bygga på någon annan grund än den egna historien.

Bokserien är bara ett av många uttryck för denna djupgående strävan efter att återerövra det äkta svenskkyrkliga arvet som en evangelisk katolicitet på svensk botten. Lite tillspetsat kan man säga att det är just därför att han står i den evangelisk-lutherska traditionen som Fader Gunnar är katolskt troende. Den sydsvenska högkyrklighet som han representerar är konfessionellt medveten. Det är ingen tillfällighet att det bekännelsetrogna draget är det första som nämns i boken om kyrklig förnyelse. I bakgrunden finns den äldre lundensiska högkyrkligheten med namn som hans vigningsbiskop Gottfrid Billing, biskop U.L. Ullman och ärkebiskop Anton Niklas Sundberg. Avståndet kunde ibland vara stort till den mer uppsvenska grenen av rörelsen.

I den svenska traditionen fanns flera olika rottrådar att återupptäcka och vårda. En var den reformkatolska liturgiska linjen med Johan III:s *Röda boken*. En annan var de stora 1600-talsbiskoparnas kamp för kyrkans identitet och frihet – *libertas ecclesiae*. En tredje var den sakramentala spiritualitet som i Svenska kyrkan under 1800-talet kom att få namnet ”nådemedelskristendom”. För att nämna några.¹²

För det andra fångar Rosendal upp det som rör sig i tiden. Han kunde plocka åt sig av det som skedde när den ekumeniska rörelsen, bibelrörelsen och den liturgiska rörelsen internationellt bröt fram med stor kraft. Tillsammans är de som tre strömningar i en och samma flod. Fader Gunnar stod i personlig kontakt med de ledande i den ekumeniska och den liturgiska förnyelsen på

¹⁰ Citatet av Jan Redin ur Efterordet till Gunnar Rosendal *En bok om den himmelska glädjen* (Pro Veritate 1987), s. 167.

¹¹ De båda termerna användes som riktninggivare under det Andra Vatikanconciliet inom Romersk-katolska kyrkan åren 1962–65.

¹² Se Folke T. Olofsson ”Högkyrklighetens teologi”, i *Modern svensk teologi – strömningar och perspektivskiften under 1900-talet* (Verbum 1999), s. 239–289.

kontinenten, vilket gjorde att han i Sverige hela tiden låg i framkant: han var den förste i Sverige som firade mässan vänd mot folket (*versus populum*), den förste svensk som besökte Taizé, en av de första (kanske rentav den förste) som åkte på retreat etc. Hans internationella kontakter gav de avgörande impulserna.

Den bekännelseetrogna hållningen hos Rosendal är aldrig instängd och tillsluten. Tvärtom paras den med en öppenhet för den stora kyrkliga traditionen. Det är ett slags öppen evangelisk katolicitet med ett inflöde från den världsvida kyrkans gemenskap.

Det som brukar kallas högkyrklighet har också alltid varit ett spretigt fenomen. Inspirationen har hämtats från delvis mycket olika håll: gammalkyrkligt, romersk-katolskt, anglikanskt, östkyrkligt, karismatiskt. I all denna mångfald finns dock något som kan sägas utgöra sammanhållande drag. För det första nådemedelskristendomen och visionen av Kristi katolska kyrka. För det andra insikten, eller förhoppningen, att Svenska kyrkan är den katolska kyrkan på denna plats och i denna kultur.

Det finns många möjliga tolkningar av vad denna kyrka är. Man måste välja hur man ser på henne. Vad Fader Gunnar gjorde var att identifiera vad man kan kalla Svenska kyrkans katolska potential. I det svenskkyrkliga arvet fanns något att bygga på men också en potentialitet att vidareutveckla. Med nödvändighet innebar det ett val av vilka sidor av Svenska kyrkans historia och spiritualitet som betonades, liksom vilka företeelser i den kyrkliga samtiden som anammades respektive förkastades. Restaureringsprogrammet för kyrklig förnyelse bygger på denna bakomliggande princip. Det som ser ut att vara ganska eklektiskt kan i själva verket förstås som ett uttryck för en medveten, konsistent och konsekvent tolkning av Svenska kyrkans identitet.

Ett helkyrkligt program

Gunnar Rosendals program för kyrklig förnyelse är i djupaste mening *katolskt* – eller *helkyrkligt*, för att använda en term han själv myntat:

”Ordet katolsk har ofta översatts med allmänkyrklig. Jag skulle istället, just emedan det betyder ’i överensstämmelse med det hela’, vilja översätta det med helkyrkligt. Vad säger hela Kyrkan? Det är frågan för den katolske. Icke vad säger Rom eller Konstantinopel eller Genève, men vad är hela Kyrkans mening, så långt detta nu låter sig fastställas.”¹³

Förnyelseprogrammet utgår dels från det som är hela den samlade kyrkans tro och tradition, dels syftar det till en restauration av kyrkolivet i dess helhet.

Det helkyrkliga handlar om att ställa det sakramentala och liturgiska livet i centrum av kyrka och hem genom mässa och tidegärd, om en ny medvetenhet om den stora kyrkliga traditionen och en samhörighet med Kristi kyrka över hela världen och genom historien, om ordenslivets återkomst i Svenska kyrkan, om mässans förnyelse till större renhet och klarhet, glädje och skönhet, om en ny bekännelsemedvetenhet och trosglädje etc. Strävan sammanfattas under slagordet ”kyrklig förnyelse genom ordet och sakramenten”.

Vid slutet av 1800-talet hade arbetet börjat med att restaurera mässan. En parallell rörelse fanns på romersk-katolsk och evangelisk-luthersk mark. Klostret i Solesmes med dess abbot Prosper Guéranger är det romersk-katolska ursprunget. Inflytandet från den nymornade patristiken, där alltfler texter blev tillgängliga, kastade snart nytt ljus över liturgins historia och dåtida form. Den

¹³ Gunnar Rosendal *Den inre fronten under min vindlande väg till glädjen* (Wahlström & Widstrand 1965), s. 78.

moderna liturgiska rörelsens start brukar dateras till 1909 i Belgien. Genom att inspirationen hämtades från fornkyrkan kunde man arbeta med den liturgi som var det gemensamma ursprunget till såväl den romersk-katolska som den evangeliska mässan. Via de ekumeniska belgiska klostren Maria Laach och Chevetogne öppnades också en brygga till den ortodoxa traditionen. Med allt detta stod framför allt Fader Gunnar i levande kontakt.

När han i sina memoarer blickar tillbaka skriver han om det tidiga 1900-talets romersk-katolska liturgi:

”Sammetsklädda möbler, Biedermeier, antimakasser, tofsar, tunga draperier – hela denna borgerliga profana miljö syntes mig ha kodifierats i åtskillig romersk liturgi på något sätt. Jag stod försiktigt avvaktande, färdig att lära, redo att kritisera, medveten om min egen bristfälliga kompetens. I Chevetogne och Amay sur Meuse hade jag mött och skulle möta en ny liturgisk stil, sober, renad, asketisk, klar i linjerna, sund i innehållet.”¹⁴

Den österrikiske augustinerkorherren Pius Parsch (1884–1954) och hans ”Volkliturgisches Apostolat” blev genom Rosendals förmedling särskilt viktig för utvecklingen i Sverige. Den tidskrift Parsch redigerade bar det programmatiska namnet *Bibel und Liturgie*. I Klosterneuburg utanför Wien firade han mässa *versus populum* (ett som man trodde fornkyrkligt och ursprungligare bruk), fick bibeln en ny ställning med rikare läsningar i mässa och tidegård, uppmuntrades aktivt deltagande i liturgin och återskapades kyrkoårets gudstjänster.

Svensk högkyrklighet var i takt med tiden och kunde tydligt uppfattas gå i täten för utvecklingen på hemmaplan. Den liturgiska rörelsen var internationell och samfundsöverskridande; det förtar inte att det var den kyrkliga förnyelsen som kom att förmedla dess ideal in i Svenska kyrkan.

Mässan har idag en helt annan ställning i svenskt kyrkoliv jämfört med situationen för 100 år sedan. Då fanns många församlingar där nattvard firades två gånger om året: vid konfirmandernas nattvardsgång och på långfredagen. Idag är det inte så få församlingar som firar eller i varje fall strävar mot söndaglig mässa. Därtill kommer vardagsmässor i allt större utsträckning, även om daglig mässa ännu låter vänta på sig.

De synliga företeelser som en gång i tiden väckte lika entusiastiskt gensvar från vissa som hästiskt motstånd från andra – såsom mässkläder, aktivt deltagande i liturgin, blommor och ljus – var på en och samma gång ett kongenialt uttryck för den kyrkliga förnyelsens strävan och ett yttfenomen. Fader Gunnars egen storstilade personlighet kunde på samma sätt både vara en kraft att räkna med och något som skymde själva saken. Han älskade publicitet, var rapp i repliken och naturligtvis ett underbart intervjuoffer. Under resans gång gick han, som det formulerats, från att vara Sveriges mest avskydde till Sveriges mest älskade präst. Några år före pensioneringen fanns Fader Gunnar i fyrfärg på omslaget till *Hemmets Journal* där han kallades ”Sveriges Dom Camillo”.¹⁵

Personlig och kyrklig förnyelse

För att något förstå Fader Gunnar måste man begripa att han var en *from* människa. Det är en synvilla om man tror att hans först skrev pastorala program och förnyade liturgins utförande, men sedan kom att dras till mystiken, alltså en rörelse från det yttre till det inre. Man kan förledas att tro det om man ser på serien ’Kyrklig förnyelse’ under hans tid i Osby respektive serien kring mystik och poesiböckerna från pensionärstiden.

¹⁴ Rosendal *Den inre fronten*, s. 48.

¹⁵ *Hemmets Journal* nr 32, 2 augusti 1960.

Redan 1939 gav emellertid Fader Gunnar ut sin prästerliga bönbok *Den bedjande kyrkan* och den kompletterande handledningen *Det inre livet* ut (bönboken kom i totalt fyra upplagor fram till 1964). År 1956 publicerades, som nummer sju i serien om kyrklig förnyelse, *En kort handledning i askes och mystik*. Genom hela författarskapet ligger som två långsgående trådar, dels det liturgiska och sakramentala, dels det inre livet. Hela tiden fanns en djup växelverkan mellan det inre och det yttre. Kyrklig förnyelse handlar egentligen inte om något annat än livet med Gud.¹⁶

I boken från 1937 hade Fader Gunnar fått anledning att reflektera över relationen mellan personlig och kyrklig förnyelse. För mig personligen har samma fråga aktualiserats i mitt arbete med retreatar, som bär frukt i tro och helgelse, men inte nödvändigtvis befrämjar allmänkyrklig praxis. Rosendal säger: ”Personlig förnyelse innesluter ej med nödvändighet kyrklig förnyelse” men ”kyrklig förnyelse innebär personlig förnyelse”.¹⁷

Det drag som mest kommit att förknippas med högkyrklig spiritualitet – det liturgiska – stod aldrig för sig självt. Liturgin var alltid mer än yta och elaborerade riter. I *Kyrklig förnyelse* såg Fader Gunnar istället olika drag som hölls samman. Det sakramentala, liturgiska och dogmatiska kompletterade och berikade varandra. På samma sätt som mässan, tidegården och den personliga bönen bar och fördjupade varandra. Allt syftade på en och samma gång till personlig och kyrklig förnyelse.

Skördetid?

Efter pensioneringen 1962 och fram till sin död 1988 bodde Fader Gunnar på Gratia Dei, ett kyrkligt boende med lägenheter och kyrka i Kristianstad som han själv låtit bygga med ihopsamlade medel. Dit fortsatte blivande präster och andra att åka för att få smaka ett levande katolskt liv på Svenska kyrkans grund. Redan under Osbytiden hade Fader Gunnar firat daglig morgonmessa och bett completorium i kyrkan varje kväll; på Gratia Dei kunde han upprätthålla ett ännu rikare gudstjänstliv.

Det pastorala program som Fader Gunnar praktiserat i Osby vidareutvecklades på 1960- och 1970-talet av nästa prästgeneration. Det blev alltmer uppenbart att man stod i en ny, efterkristen situation som många av den äldre generationens högkyrkliga inte hade redskap att hantera. Rosendal och hans generationskamrater kunde ofta förutsätta och bygga på en någorlunda stabil kyrkosed; det fanns så att säga en kyrklighet att förnya. Nu behövde man bygga församling på ett annat sätt från grunden.

Avgörande i det nödvändiga nytänkandet var den anglikanske prästen Martin Thorntons tankar, framförallt i böckerna *Pastoral Theology: a Reorientation* (1956, ny upplaga 1988 med titeln *The Heart of the Parish*) och *Christan Proficiency* (1959). Per-Olof Sjögren i Göteborg, sedermera domprost, introducerade honom för en svensk läsekrets. 1974 gästade Thornton arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelses kyrkodagar i Uppsala och höll två föredrag som sammanfattar och vidareutvecklar de båda böckernas huvudbudskap.¹⁸

¹⁶ Om Fader Gunnars och Hugo Blennows bönböcker för präster har Jakob Tronêt skrivit i uppsatsen ”Linjer i en högkyrklig prästspiritualitet. Reflexioner kring två bönböcker för präster”, i *Kyrka, kultur och historia – en festskrift till Johnny Hagberg* (Skara stiftshistoriska sällskap 2012), s. 483–496.

¹⁷ Gunnar Rosendal *Kyrklig Förnyelse i församlingskyrkan* (Pro Ecclesia 1937), s. 12, 14.

¹⁸ Thorntons båda föredrag från 1974 finns översatta i *Strömmar i ödemarken. Kyrklig förnyelses årsbok 1974*, red. Peter Bexell & Tommy Hägg (Pro Veritate 1975), s. 78–91.

Martin Thornton talar med en biblisk bild om kyrkfolket som ”den heliga resten” (”återstoden”, ”kvarlevan”, eng. *the remnant*). Tanken på den lilla gruppen som blir kvar och bär helheten förkommer ofta i Skriften.¹⁹ Gudsfolket, definierat som den gudstjänstfirande församlingen, är för Thornton en sådan utvald ställföreträdande gemenskap som bär frälsning till hela sin trakt/bygd/stadsdel/omgivning. Detta innebär en modell som dels skiljer sig från såväl äldre folkkyrklig som frikyrklig syn, dels ger prästen en tydlig uppgift att framförallt rusta församlingen till att vara Kristi kropp på platsen genom att betjäna den med ord och sakrament. Koncentrationen ligger på bön och andlig vägledning i världen av idag. Det är gudstjänstfirarna som skall missionera, inte prästen som primärt har mer av inre tjänst. Thornton formulerar ett sätt att vara folkyrka i en minoritetssituation.

Det fanns knappast något stillastående över den kyrkliga förnyelserörelsen. Visserligen hade beslutet 1958 att öppna prästämbetet för kvinnor skakat högkyrkligheten, som ställde sig avvisande, och den så kallade ämbetsfrågan har förblivit en plåga för många. Rörelsen fortsatte dock att dra till sig och entusiasmera människor för sin vision och sitt program. Jag tror det en gång i tiden var Gustaf Aulén som övertalade Rosendal att ge boken *Kyrklig förnyelse* denna titel stället för den preliminära *Kyrklig väckelse*. Det var säkert riktigt tänkt, men det är klart att begreppet kyrklig väckelse fångar något: man blir gripen, väckt för en sak, man ser sitt liv förändras och vill själv förändra kyrkan. För min personliga del upplevde jag i de sena tonåren vad som måste kallas en häftig förälskelse i det svenskkyrkliga såsom en evangelisk katolicitet; den högkyrkliga visionen fick mig i sitt grepp.

I skiftet mellan 1980/1990-tal kunde det se ut som att den katolicerande linjen skulle forma Svenska kyrkans framtid. Det kunde gått annorlunda än det gick.

Den förnyelse av Svenska kyrkans självmedvetande som inleddes under början av 1900-talet hade mognat och satt sig. Hon var nu ett samfund med en viss självkänsla och uppfattade sig ha sitt särskilt bidrag till världskristenheten som evangelisk-katolsk brokyrka. Det fanns anspråk på katolicitet i det sätt på vilket hon framträdde. I Borgåöverenskommelsen 1992 nådde de lutherska kyrkorna i Norden och Baltikum fram till en kyrkogemenskap med de anglikanska kyrkorna och Svenska kyrkan framstod på nytt som katolsk och evangelisk.

Kyrkornas Världsråds stora ekumeniska konsensusrapport *Baptism–Eucharist–Ministry* (BEM-dokumentet) från 1982 hade dessförinnan bekräftat de flesta av den högkyrkliga rörelsens grundläggande övertygelser i fråga om dop, nattvard och ämbete. Och även om dokumentet kom för sent för att verkligen ge helgjuten form åt den nya kyrkohandboken 1986 så innebar den dock tydliga och viktiga framsteg. Mycket av det som några årtionden tidigare avfärdats som katolicism vann successivt insteg i det ordinarie gudstjänstlivet.

Påven Johannes Paulus II:s Nordenbesök 1989 och hans personliga vänskap med Svenska kyrkans ärkebiskop Bertil Werkström följdes av den stora vespren i Peterskyrkan 1991 i samband med 600-årsminnet av den heliga Birgittas helgonförklaring. Där inte bara presiderade de svenska och finska lutherska ärkebiskoparna Werkström och Vikström ihop med påven Johannes Paulus II utan de förärades också varsitt biskopskors. Det var förstås inget erkännande av det svensk-finska ämbetet men i varje fall en markering – som följdes upp ett par år senare i samband med den stora jubelfesten i Uppsala 20–22 augusti 1993.

Här stod Svenska kyrkan i något av ett zenit, med förväntningar från både öst och väst på att vara något slags *via media* – en brobyggarkyrka mellan kyrkotraditionerna. Vid ungefär samma tid (1990) kom både biskopsmötets brev *Biskop, präst och diakon i Svenska kyrkan* och

¹⁹ Fader Jan skriver: ”Sådana ord som RESTEN, KVARLEVAN, ÅTERSTODEN är mättade av bibliska löften.” Jan Redin *Den heliga återstoden* (Pro Veritate 1969), s. 9.

kyrkoordningskommitténs betänkande *Det kyrkliga ämbetet*, som bägge kan sägas driva en i huvudsak allmänkyrklig linje. Samtalsrapporten om *Biskopsämbetet* mellan Stockholms katolska stift och Svenska kyrkan 1988 var ett solitt teologiskt verk. Det visade på en långtgående konsensus som kunde vidareutvecklas. Från romersk-katolskt håll skisserade Henrik Roelvink – som under många år var ansvarig inom Stockholms katolska stift för de ekumeniska relationerna – hur ett eventuellt erkännande av Svenska kyrkans ämbete skulle kunna gå till.

Ett djärvt förslag

Henrik Roelvinks modell var tänkt som en trestegsraket. Först en historisk och teologisk revidering av händelserna på 1500-talet och den apostoliska successionen i Svenska kyrkan. Sedan ett romersk-katolskt erkännande av giltigheten i Svenska kyrkans historiska ämbete. Till sist kunde man gå vidare via en distinktion mellan ämbetets innehåll och dess innehavare; det skulle göra det möjligt att erkänna vissa ämbetsbärare och inte andra och därmed kunde man komma förbi frågan om kvinnliga präster i Svenska kyrkan. Roelvink grundar sin argumentation på den distinktion mellan *illegitimt* respektive *ogiltigt* vigda ämbetsbärare som flera katolska teologer använde vid förhandlingarna mellan Johan III och påven.²⁰

Någon vecka efter den stora jubelfesten i Uppsala 1993 talade Heinz-Albert Raem, det påvliga enhetsrådets expert på ekumenik med lutheraner vid denna tidpunkt, på arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelses sedvanliga kyrkodagar i samma stad (27–29 augusti). Han sa då uppseendeväckande tydligt: ”Det finns inget tvivel om att Svenska kyrkan står i den historiska (biskops)successionen.”²¹

I sitt tal till ärkebiskop Gunnar Weman vid själva jubelfesten bara ett par dagar tidigare hade kardinal Edward Cassidy, då ledare för det påvliga enhetsrådet, för sin del sagt:

”Sedan Nathan Söderbloms tid spelar Uppsala en viktig roll, inte bara inom den lutherska gemenskapen, utan inom den ekumeniska rörelsen i sin helhet. Får jag därför vara så djärv att jag föreslår att den Svenska kyrkan, tillsammans med den Finska kyrkan, åtar sig en ledande roll i ett av de viktigaste och svåraste ekumeniska problem som möter lutheraner och katoliker, nämligen frågan om ämbetet och förståelsen av kyrkan? De lutherska kyrkorna i Skandinavien tycks väl förberedda för en sådan utmaning på flera sätt: (a) i Porvoo-rapporten reflekterade ni tillsammans med den anglikanska kyrkogemenskapen särskilt över begreppet biskopsämbete; (b) i den svenska lutherska–romersk-katolska dialog som fick namnet ’Biskopsämbetet’ har många frukter mognat som nu kunde skördas. Har tiden kommit för ett officiellt, internationellt studium av frågan om den apostoliska successionen försåvitt den rör de Svenska och Finska kyrkorna? Skulle det vara möjligt att skapa en kommission för att dra slutsatser av de olika nationella och internationella dialogerna i detta avseende och att fundera på vidare konsekvenser?”²²

Här följdes markeringen från Peterskyrkan 1991 upp. Svenska kyrkan antog inte utmaningen. En och en halv månad senare fattade biskopskollegiet ett beslut som i praktiken kom att växla in henne på ett annat spår.

²⁰ Se Henrik Roelvink *Låt mig "avlägga räkenskap": om mitt liv som franciskan och präst* (Veritas 2012), s. 202–203.

²¹ Heinz-Albert Raem ”Anspråket på katolicitet”, *Kyrkligt Magasin* 6/1993, s. 56.

²² Raem ”Anspråket på katolicitet”, s. 57f.

1993/94 – ett vägval?

Denna augustimånad 1993 med jubelfest och besök från Rom hade även dialograpporten *Kyrka–Ämbete–Enhet* publicerats. I den lade arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse, Biskopsmötet, Svenska kyrkans centralstyrelse och Svenska kyrkans fria synod en grund för att kunna arbeta vidare mot en lösning av ämbetsfrågan som utvecklats till ett blödande sår.

Biskopsmötet föregrep då den fortsatta processen genom att göra ett eget uttalande. Bakgrunden var resonemangen i slutet av rapporten om giltigheten i de kvinnliga prästernas ämbete och sakramentala handlingar. Bland dem som avvisar ordningen med kvinnor i ämbetet urskiljdes tre olika ställningstaganden i giltighetsfrågan. (1) Att underkänna giltigheten och sakramentens verkan, (2) att varken underkänna eller erkänna dem på grund av den osäkerhet som finns, (3) att erkänna dem men ändå betrakta själva ordningen som olydnad gentemot Guds vilja. Poängen från minoritetsuppfattningens sida i Svenska kyrkan var att peka på att här finns olika teologiska bedömningar som dock leder till en gemensam praxis: att inte tjänstgöra samman med kvinnliga kollegor eller låta sig betjänas av dem sakramentalt.

Kyrka–Ämbete–Enhet som helhet och det den stod för – en vilja att hålla samman Svenska kyrkan trots skilda teologiska uppfattningar i fråga om kvinnor i prästämbetet – möttes omedelbart av skarp kritik. För vissa av biskoparna hade det blåst upp till storm på hemmaplan, inte minst gällde det Henrik Svenungsson och Jonas Jonsson som suttit med i samtalsgruppen. Två unga kvinnliga präster – Annika Borg och Johanna Almer (sedermera Andersson) – gjorde en uppfordrande skrivelse till biskopsmötet som uppmärksammades stort. Gunnar Weman var nytillträdd som ärkebiskop och hade att hantera situationen tillsammans med det samlade episkopatet.

Från biskoparnas sida fann man det i det uppkomna läget angeläget att inte utså tvivel bland de troende i Svenska kyrkan om giltigheten i sakramenten. Redan den 6 oktober såg sig biskopskollegiet föranledda att göra sitt gemensamma uttalande:

”Med anledning av samtalsrapporten *Kyrka–ämbete–enhet* vill vi som biskopar tillsammans och för vår del ange följande: Som biskopar har vi ansvar för enheten i kyrkan och för att alla skall kunna känna absolut trygghet i kyrkans själavård. Det innebär att vi kommer att prästviga endast dem som inte underkänner giltigheten i andra prästers vigning och sakramentala handlingar i vår kyrka. Varje präst är förpliktigad att i liv och arbete söka fördjupad och synlig enhet i bekännelse och gudstjänst.”²³

Biörn Fjärstedt, som då var biskop i Visby, har senare kommenterat uttalandet: ”Som jag förstod det hela handlade det inte om att tysta debatten utan om att garantera en själavårdstrygghet. Man ska inte behöva ifrågasätta sakramenten verkligt utskiftats ...”²⁴ Även om det var en omsorg om de kvinnliga prästerna och deras församlingsbor som framförallt låg bakom biskopsuttalandet hade den fortsatta processen därefter svårt att få luft under vingarna. I praktiken kvävdes nog samtalet i sin linda när en part av de fyra som var indragna i rapporten omedelbart markerade avstånd till materialet. Även om det inte var tänkt så, är det i efterhand svårt att se annat än att biskoparna beredde vägen för att rapporten slutgiltigt sköts i sank.

När kyrkomötet sammanträdde i augusti följande år sattes spiken i kistan. I ett särskilt yttrande till läronämndens skrivningar om villkoren för prästvigning anförde Cristina Grenholm och Carl-Reinhold Bråkenhielm att ”villkoret för prästvigning beträffande ämbetssynen bör ... inte

²³ Cit. efter *SPT* 41/1993, s. 730.

²⁴ Jakob Tronêt ”Ut impleam verbum Dei: en intervju om livet”, i *Att göra Guds ord verkligt: en festskrift till biskop Biörn Fjärstedt* (Artos 2016), s. 44.

formuleras negativt, som i biskoparnas uttalande”. I enlighet med detta beslutade kyrkomötet den 26 augusti 1994 att ”endast de personer som bejakar giltigheten i såväl kvinnors som mäns vigning och sakramentsförvaltning bör få prästvigas i Svenska kyrkan”. Efter det var *Kyrka-ämbete-enhet* stendöd.²⁵

Biskoparna var med Biörn Fjärstedts ord ”förnedrade, åsidosatta, avfärdade”. Han var som biskop själv med både 1993 och 1994 och har i efterhand skrivit om kyrkomötesbeslutet: ”När kyrkomötet senare körde över biskoparnas uttalande i ämbetsfrågan, ropade Jan-Arvid Hellström från bakersta bänken där han och jag som yngst i ämbetet satt: ’Konstitutionell kris!’ En ny princip rådde: majoritet råder över rätt och ingångna överenskommelser.”²⁶ Principen att man aktivt måste bejaka giltigheten har sedan kodifierats i Kyrkoordningen.²⁷

Att hysa ett ”katolskt tvivel” huruvida kvinnor verkligen kan bli präster har i praktiken upphört att vara en godtagbar möjlighet. Var det ett vägval som gjordes 1993–94? Rörelseriktningen går idag knappast närmare utan snarare längre bort ifrån Svenska kyrkans katolska arv – dogmatiskt, etiskt och liturgiskt. Den vägen leder iväg från en fördjupad och synlig enhet med romersk-katolska kyrkan. Så nära var det, så långt bort är det.

Henrik Roelvink är skoningslös när han bedömer hur Svenska kyrkan förändrats i stort under senare år. I sina memoarer sammanfattar han:

”Svenska kyrkans utveckling är för mig och många andra en stor besvikelse, eftersom denna kyrka leds in i en återvändsgränd, där den håller på att förlora sitt kristna innehåll och får mindre antal medlemmar och mindre ekonomiska resurser. På nationell nivå och stiftsnivå är det inte längre de vigda ämbetsbärarna som leder denna kyrka utan de politiska partiernas representanter i kyrkomötet och stiftsstyrelserna, och dessa tolkar bibeln och kyrkans tradition utifrån sina egna intressen. Endast det som stämmer överens med deras politik accepteras och drivs igenom. Därmed har Svenska kyrkan upphört att vara en profetisk röst, som varnar för felutvecklingar i det svenska samhället, och har blivit ett eko av vad majoriteten av – den sekulariserade – befolkningen anser.”²⁸

Allt mer och allt tydligare infogas Svenska kyrkan bland de övriga liberala protestantiska kyrkorna i väst. I en nyligen genomförd undersökning om prästerskapets tro ser en av forskarna ”en disparat, vag och otydlig kyrka, kanske för att man i Svenska kyrkan får ge uttryck för tro på olika sätt och att det saknas gemensamma slagord”.²⁹ De riktningar och rörelser som medvetet vill förvalta den evangelisk-katolska visionen finner sig i hög grad marginaliserade.

”Vi som satts att leva i besvikelsens epok – ja, vad gör vi nu? Vad ska vi tala på för språk?” frågade Hasse å Tage 1976 när de ljuva röda drömmarna om en rimligare värld kommit på skam, och svarade: ”Ett sätt är att, även om det blåser lite kallt, tro på det vi trodde på – trots allt!” Trots allt – hävda Svenska kyrkans katolicitet.

²⁵ Läronämndens yttrande 1994:13, Kyrkomötets protokoll 1994:9, 2 § (s. 204).

²⁶ Biörn Fjärstedt ”Biskop i Svenska kyrkan, II”, *SPT* 3/2015, s. 69.

²⁷ KO 31 kap., 2 §, 5 p. samt 32 kap., 2 §, 5 p.: ”Domkapitlet får förklara den behörig att utöva uppdraget som präst/diakon som ... har förklarat sig beredd att i alla uppgifter tjänstgöra tillsammans med andra som vigts till ett uppdrag inom kyrkans vigningstjänst oavsett deras kön.”

²⁸ Roelvink *Låt mig ”avlägga räkenskap”*, s. 199.

²⁹ ”Undersökning: Så tror kyrkans präster”, *Kyrkans Tidning* 9/2017, s. 4.

Nytt kött på gamla ben

Går det att lämna besvikelsens epok och på nytt verka för att förverkliga Svenska kyrkans katolska potential? Att i dagens kyrkliga och ekumeniska landskap resa en flagg för evangelisk-katolsk förnyelse handlar definitivt inte om att återvända till Faders Gunnars 1930-tal. Det är idag varken möjligt eller önskvärt att återskapa en gången tids borgerliga prästgårdskultur och dess kvardröjande enhetssamhälle. Däremot går det att återvända till rötterna för att bygga vidare på det gamla, att gräva djupare ner och så finna ett fäste för nytändning.

Karl Marx talar med Hegel om "Aufhebung". Uttrycket beskriver hur den dialektiska processen fungerar: genom att på en och samma gång "upphäva" och "häva upp på en ny nivå". Den nya syntesen bygger därför vidare på den gamla samtidigt som den ersätter den. Eller för att använda en biblisk bild: *nytt kött på gamla ben* (Hes 37:1–14).

"Jag är ändå övertygad om att vi andra i framtiden verkligen kan komma att få något av svensk högkyrklighet", skrev Gustaf Wingren 1972 i den stora festskriften till Fader Gunnars 75-årsdag. Wingrens förhoppningar förtjänar att citeras också idag:

"När jag hoppas beror detta främst på att framtiden ser ut som den gör. Man måste kunna vara minoritet med glädje om man skall orka bestå i det skede som stundar. Vår moderna svenska folkkyrka har fått alltför lite av övning i den konsten. När jag å andra sidan fruktar, alltså tvekar i mina förhoppningar inför svensk högkyrkighet, beror min fruktan på de tendenser till isolering och sekterism som jag förut har iakttagit inom den svenska högkyrkligheten.

Man kan faktiskt vara minoritet och veta sig vara detta *för* de andra, *för* de många. De som är samlade kring Evangeliet har ingen möjlighet att vara insnörda och sekteristiska – de är tvärtom öppna och fria mitt i sin minoritetsställning. Sådant är nu en gång evangeliet. Det kan inte stängas in, det bryter sig ut. Varje människa som försöker låsa in evangeliet kommer att bli besegrad."³⁰

Gustaf Wingren anknyter i sin framsynta kommentarer omedvetet till Thorntons tanke på resten. Han ser hur den högkyrkliga rörelsen är bärare av något till Svenska kyrkan som helhet. Denna rörelse vet något om hur det är att leva i minoritet. Det är enligt Wingren en gåva till en folkkyrka allt tydligare på väg in i en minoritetssituation.

Marginaliseringen kan också bidra till att luttra en rörelse som bitvis varit ganska triumfalistisk i sin attityd. Frestelsen till högmod och självtillräcklighet har ofta legat på lur. Rätt hanterade kan förödmjukelserna och besvikelserna leda till en djupare förankring, ett allt större beroende av Gud och en större ödmjukhet. Herren själv påminner den som fått något av en profetisk kallelse: "Bevara er sälta och håll fred med varandra" (Mark 9:50).

Det är heller inte meningen att en kyrklig rörelse skall leva isolerad från resten av kroppen; den förtvinar då (jfr 1 Kor 12:12–31). Paulus säger rent ut att "det måste finnas olika partier bland er" (1 Kor 11:19), men de olika rörelserna och spiritualiteterna i kyrkan skall samspela med varandra.

³⁰ Gustaf Wingren "Vad kan vi komma att få från svensk högkyrklighet i framtiden?", i *Opuscula ecclesiastica: studier tillägnade Gunnar Rosendal den 4 april 1972* (Pro Veritate 1972), s. 432f.

Den nödvändiga självkritiken

Som alla rörelser har även den högkyrkliga sina svagheter som behöver balanseras. En sund självkritik är nödvändig för att kunna korrigeras och komma vidare.

En påtaglig fara är att högkyrkligheten blir alltför inriktad på det objektiva, vilket kan skapa en kyla och distans. I en recension av den stora boken om kyrkokonstnären Bengt Olof Kälde, med rötter i den kyrkliga förnyelsen, konstaterar Per Beskow:

”Den konst som sprang fram ur högkyrkligheten var avsedd att proklamera kyrkans objektiva tro – detta i motsättning mot en äldre generations sentimentala ’söndagsskolbilder’ – men ofta fick de av just den anledningen ett kyligt och opersonligt drag. Bilderna fungerade inte i första hand som ’fönster mot himlen’, som det brukar heta om bysantinska ikoner, utan var snarare emblem som synligt åskådliggjorde rörelsens liturgiska ideal.”³¹

Arthur C. Headlam – biskop av Gloucester och en av den engelska högkyrklighetens män – tänkte i liknande banor redan 1924. I sitt förord till den engelska utgåvan av Yngve Brilioths studier i den engelska högkyrklighetens första fas, den så kallade Oxfordrörelsen, frågar han vari rörelsens svaghet låg och svarar själv:

”Jag tror att den ligger och alltid har legat i att den inte lyckats bli en massrörelse. Den har alltid varit akademisk och tilltalat de bildade snarare än folkflertalet; idag är mycket få inom den stora massan av engelsmän gripna av den. De har lärt en del från den. Den har förändrat den anglikanska gemenskapens sätt att betrakta sig själv och har berikat dess liv. Den har gjort det möjligt för denna att anpassa sig till sina nya villkor som en världsomspännande representation av Kristi kyrka. Men den har aldrig lyckats gripa massorna på det sätt som wesleyanismen eller den evangeliska väckelsen gjorde på sin tid. Och den Engelska kyrkan kommer inte att kunna fullgöra sitt uppdrag förrän den kombinerar känslans och erfarenhetens religion med den institutionella och intellektuella religionen.”³²

Vad som behövs och alltid har behövts är en högkyrklighet med ett stort hjärta och mycket värme. Riter och ceremonier kan utföras mekaniskt och blir då livlösa även om de görs helt rätt enligt alla konstens regler. Kontakten med Gud och med de andra människorna i liturgin måste finnas där. För att uttrycka det lite enkelt måste det till en dimension av subjektiv fromhet. Eller om man så vill: den kyrkliga förnyelsen behöver verkligen innesluta personlig förnyelse. Den liturgiska bönen och sakramenten är heller inte allt utan står alltid, som jag framhållit tidigare, i samspel med andra böneformer. Mässa, tidegärd och personlig bön är den klassiska treklängen. Ett balanserat böneliv utvecklar en kontemplativ hållning som är förnimbar i både liturgi och liv.

Ytterligare ett problem för högkyrkligheten är den olycksaliga isolering och opposition som rörelsen befunnit sig i efter ämbetsreformen 1958 och som Wingren apostroferar. Marginalisering leder lätt till en viss slutenhet och självupptagenhet. I en försvarsposition blir man gärna fokuserad på den egna överlevnaden snarare än att vara utåtriktad. Det är helt enkelt svårt att vara kreativ och öppen när man lever under stark yttre press. Svenska kyrkans oförmåga att hantera en teologisk motsättning konstruktivt har helt klart gått ut över dess katolska rörelse.

³¹ Per Beskow ”Bengt Olof Kälde som kyrkokonstnär”, *Signum* 9/2006.

³² Yngve Brilioth *The Anglican Revival: Studies in the Oxford Movement* (Longmans, Green and Co. 1925), s. x.

Dessutom ger nöden underliga sängkamrater, som Shakespeare formulerade det.³³ I en artikel om religionsteologi skriver högkyrklighetens gamle vapendragare och trätobroder Krister Stendahl:

”Fyrtio- och femtioalets kyrkoteologiska renässans – särskilt i högkyrklig tonart – var delvis kritisk mot folkkyrkomodellen och den skulle ha kunnat inspirera till en kristen religionsteologi eftersom klarare kyrklig identitet kan skärpa medvetandet om att i Guds ögon är vi alla minoriteter som måste leva tillsammans.

Varför blev det inte så? Där fanns redan från början en biblicistisk lutning, både i Fridrichsens och Odebergs andra (se *En bok om kyrkan*, och de följande samlingsvolymerna). Denna slagsida förstärktes när det kyrkopolitiska läget kom att domineras av frågan om kvinnliga präster, och högkyrkligheten gick i allians med gammalkyrklig och evangelikal biblicism. Därmed gick den ’katolska förmågan’ till teologisk utveckling förlorad.”³⁴

Något träffar Stendahl. Dels att bibelfrågan varit alltför obearbetad inom den svenska högkyrkligheten. Gustaf Wingren jämförde dess bibelsyn med att ha ”ett lik i sin last”, och fortsatte: ”Högkyrkligheten har, på katafalken i mittskeppet, fundamentalismens döda kropp, som fortfarande, spökligt, utstöter rop då och då.”³⁵ Alldeles oavsett Wingrens polemiska briljans finns här en utmaning. Hur skall vi idag förstå Bibeln som Guds ord, hur skall vi tolka och läsa Skriften, och vilken auktoritet har den inom traditionen och i relation till läroämbetet? – alla dessa frågor behöver genomlysas på nytt. På engelsk mark gjorde högkyrkligheten ett rejält omtag redan runt sekelskiftet 1800/1900, då kretsen kring Charles Gore anammade den historiska bibelforskningen.

Dels sätter Stendahl fingret på något väsentligt när han talar om en katolsk förmåga till teologisk utveckling. Traditionellt och nyskapande är inte varandras motsatser. När något i teologisk mening är traditionellt betyder det inte gammaldags utan att det står i kontinuitet med kyrkans tradition. Att vara högkyrklig implicerar inte i sig att man är konservativ, vare sig politiskt eller teologiskt, utan just i denna mening traditionell. Vilket alltså inte utesluter utan tvärtom förutsätter kreativitet eftersom kyrkans tradition är något levande.

Ytterligare en brist hos den svenska högkyrkligheten har gått i dagen i vårt nutida ekumeniska Sverige. Det blir tydligt att det fanns brister i den kyrkliga förnyelsens själva ansats. Det svenskkyrkliga perspektivet var alltför snävt och dess anspråk alltför exklusiva. I vilket fall står det helt klart att framtiden kommer att vara kyrkligt ekumenisk och kulturellt pluralistisk. Vi har för länge sedan lämnat enhetssamhället bakom oss och Svenska kyrkan kan inte längre upprätthålla bilden av sig själv som hela svenska folkets kyrka.

Många bekänner sig numera till en annan tro än den kristna och växande andelar av befolkningen definierar sig över huvud taget inte som troende. Bland kyrkorna är Svenska kyrkan inte längre självklart ”fädernas kyrka i Sveriges land, kärast bland samfund på jorden”. Förutom frikyrkliga och karismatiska rörelser finns här nu kyrkotraditioner med rötter ner i äldsta kristen tid. Den nya närvaron av ortodoxa och orientaliska kyrkor från olika delar av Mellanöstern och Afrika förändrar förutsättningarna. Romersk-katolska kyrkan etablerar sig samtidigt långsamt men säkert över landet på nytt

³³ ”Misery acquaints a man with strange bedfellows”, vilket Hagberg översätter: ”Olyckan skaffar en ofta kuriösa sängkamrater.” *Shakespeares ’s dramatiska arbeten, öfversatta af Carl August Hagberg. Elfte bandet* (C.W.K. Gleerups förlag 1861), s. 231. Ur *Stormen* akt 2, scen 2.

³⁴ Krister Stendahl ”... och hän mot en kristen religionsteologi”, i *Modern svensk teologi – strömningar och perspektivskiften under 1900-talet* (Verbum 1999), s. 382f.

³⁵ Gustaf Wingren ”Mannen utan lärjungar: minnesbilder av Brilioth inför tredje akten”, *SPT* 49/1970, s. 929–931.

Det finns idag ett bredare intresse för den odelade kyrkans tro och spiritualitet. Många fler än den kyrkliga förnyelsens folk söker sig mot mässa och tidegärd och så vidare: det finns i vår tid ett slags bred katolsk återkomst, nyligen beskriven av Per Åkerlund.³⁶ Exempelvis Nya Slottet Bjärka Säby utanför Linköping med tidskriften *Pilgrim* och församlingen United i Malmö är två dynamiska miljöer som verkar för en katolsk vision utifrån en vid ekumenisk bas.

Framtidens kyrka i Sverige håller redan på att växa fram. Vi ser på sina håll konturerna till en mångkulturell kyrka i ett multireligiöst samhälle. Vad innebär det i denna situation att förvalta det svenskkyrkliga arvet med ett anspråk på katolicitet?

Behovet av en gångbar väg

Jakob Tronêt har återkommande citerat en formulering från Östanbäcks kloster, att ”tolka Svenska kyrkans tradition allmänkyrkligt och söka dess ekumeniska förnyelse”.³⁷ Anknytningen blir då dels till Svenska kyrkans katolska arv, dels till den ekumeniska rörelsens framsteg och till vardagsekumeniken i det nya Sverige.

Fader Gunnar skriver 1935:

”Om vi inse, att vi äro en lem i Kristi kropp, i Kristi Kyrka, så betyder det även en insikt om att vi i Sveriges kyrka hava en särskild uppgift, given oss av Gud. Gud har format Sveriges kyrka efter sin vilja. Han har givit henne sina särskilda pund, som hon skall förvalta. Och det sker bäst, om vi låta bli att i okritisk beundran betrakta andra kyrkosamfund, under det att vi med beklagande eller kanske ett visst förakt tala om vårt eget. ... Vi hava vår egen Kyrkoordning, vi hava vår egen tidegärd och vi behöva ej fråga andra huru vi skola bära kyrklig skrud och prydnad, ty vi hava vår egen tradition.”³⁸

Vårdar vi tillräckligt den evangeliska delen av det evangelisk-katolska? Att i alla detaljer ta efter romersk-katolsk praxis finns det knappast någon poäng med. Snarare har vi en distinkt svenskkyrklig form av evangelisk-luthersk tradition som skall samspela med andra traditioner inom kyrkan. För vår del har vi att ta vara på det som framför allt finns uttryckt i de svenska psalmerna, katekesundervisningen och själavårdstraditionen.

Detta genuint svenskkyrkliga skall inte ersättas utan infogas i ett större sammanhang. Uppgiften att återupptäcka, ta fasta på och vidareutveckla Svenska kyrkans katolska arv gäller *hela* arvet. Det inkluderar då att sträva efter att återförenas med västkyrkans patriark och världskristenhetens *primus inter pares*, biskopen av Rom. Detta måste vara rörelseriktningen. Svenska kyrkans ensidigheter kommer i en sådan process att balanseras och korrigeras genom att hon relateras till helheten. Med andra ord skall hennes katolska potential förverkligas.

Kan det vara så att vägen till kyrkornas fulla och synliga enhet inte kommer att gå via en juridisk återförening – inte ens en korporativ – med den romersk-katolska kyrkan? Är det möjligt att vägen istället, som Peter Halldorf skrivit, för *konvertering* går via en allt större *konvergering*

³⁶ Per Åkerlund ”Katolsk återkomst”, i *Doften av rykande veckor: reformationen ur folkets perspektiv* (Artos 2016), s. 389–418.

³⁷ Se Jakob Tronêt ”Kyrkan och liturgin”, i *Om trons källa och mönster. arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelses årsbok 2015* (Artos 2016), s. 103.

³⁸ Gunnar Rosendal *Kyrklig förnyelse* (Pro Ecclesia 1935), s. 186.

mellan de kristna från ett bredare spektrum av kyrkor, och att den framtida enheten är en enhet *med* och inte *under* Rom?³⁹ Om detta kan bara framtiden ge tydligt svar.

Vi har att där vi befinner oss börja gå. Behovet är i vår tid lika stort av en *positiv* och *samlande* agenda för evangelisk-katolsk förnyelse som det var för 100 år sedan. Även vi behöver en *gångbar väg* – praktiskt, konkret, gemensamt. Det finns så många slocknade präster som behöver tändas på nytt; många upplever det som att man trampar vatten i sin pastorala gärning. De uppgivet sysslolösa som står med känslan av att ”ingen har lejt oss” (Matt 20:7) är en oförlöst potential.

Katolskt troende präster i Svenska kyrkan behöver idag tillsammans på nytt formulera vad det är vara vigd till tjänst, och hitta ett hållbart och bärkraftigt sätt leva som evangelisk-katolsk präst i den samtid som är vår och med de kyrkliga strukturer vi nu har. Naturligtvis finns många legitima saker att brinna för; visionen av ett katolskt liv på svenska i lokalförsamlingen kan väl vara i varje fall en. Vi är inte i mindre behov idag av präster som är uppfyllda av nit och iver.

I vilken organisatorisk form det skall ske är en sekundär fråga. Man bör komma ihåg att arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse som organisation inte grundades förrän 1959. Själva saken och rörelsen var det primära. Där vi står idag behöver nog denna sak hitta delvis andra former: nytt vin skall kanske hållas i nya läglar (Mark 2:22).

Bygga upp

En enkel modell att överväga för arbetet vore att bygga församling, bygga nätverk och bygga resurser. Att ”bygga upp” är en nyckelfras. Nehemja ställdes inför uppgiften att bygga upp det som raserats: ”Ni ser själva hur illa det står till med oss, Jerusalem är ödelagt och dess portar nerbrända. Låt oss bygga upp Jerusalems mur igen och göra slut på vår vanära!” (Neh 2:17). Breven i Nya testamentet talar återkommande om uppdraget att bygga upp och kallelsen att bygga upp Kristi kropp är given i alla tider.⁴⁰ Franciskus av Assisi hörde på 1200-talet Kristus tala från korset i San Damianokyrkan: ”Bygg upp min kyrka, som du ser håller på att falla i ruiner.” Vi står i samma uppdrag, varken mer eller mindre, i vår egen tid. Alltså:

Bygga församling. Att bygga upp kyrkan sker i första hand nerifrån genom ett tålmodigt församlingsbygge. Kyrklig förnyelse i församlingskyrkan söker ett fullödigt och levande församlingsliv. Det handlar helt enkelt om att gestalta den katolska kyrkovision som fått oss i sitt grepp. En sådan miljö är tilldragande och i sig missionerande. Den högkyrkliga rörelsen har alltid varit en församlingsrörelse i första hand och byggde inte, som det formulerats, några egna bönehus.

Bygga nätverk. Ensam är inte stark och utan ett stödjande nätverk orkar vi inte i längden hålla fast vid vår vision om att en annan kyrka är möjlig. Vi är i Kristi kropp, som Romarbrevet uttrycker det, ”lemmar som är till för varandra” (Rom 12:5). Snarare än en monolitisk organisation torde framtidsvägen vara att arbeta nätverksbaserat i flera överlappande nätverk med många knutpunkter. De oväntade och oförutsägbara konstellationerna är oftast de mest kreativa; där kan ömsesidigt befruktande möten och utbyten komma till stånd. I detta sammanhang borde det kanske tillskapas ett löst sammanfogat Forum för evangelisk katolicitet.

Att det finns punkter där vi är oense om kyrkans ämbete får inte förlama nätverkandet. Nu måste

³⁹ Peter Halldorf *Att älska sin nästas kyrka som sin egen: manifest för kristen enhet och ett ekumeniskt perspektiv på Petrusämbetet* (Artos 2016).

⁴⁰ Jfr vidare 1 Kor 14:26, 2 Kor 10:8, 13:10, Ef 4:29, 1 Thess 5:11.

alla goda krafter som vill dra Svenska kyrkan i en katolsk riktning samla sig och dessutom samverka med liknande strömningar inom andra samfund. Den enda rimliga hållningen vad gäller kvinnor i ämbetet är att det är en olöst fråga i kyrkan som helhet och därför måste hanteras som en sådan: det vill säga att olika övertygelser i full respekt får utrymme att på sina egna villkor blomstra. I tidens längd får man se var hela kyrkan landar. Under tiden samverkar vi, så långt möjligt, och personlig praxis måste få vara olika.

Bygga resurser. Ett nätverk som vill verka för att kyrkans katolicitet inom Svenska kyrkan skall fördjupas behöver resurser av olika slag. Viktiga byggstenar är dels *Artos Missale* från 2008 (eller snarare dess efterföljare 2018), dels *Pastoral för en församling i Svenska kyrkan* från 2012. Med dessa två publikationer har arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse gett ett substantiellt bidrag till hela Svenska kyrkan att ta till vara. De skulle kunna vara grund för en samlade agenda. Om man kunde få uppslutning kring dem skulle mycket vara vunnet i det läge där vi befinner oss.⁴¹

Den kommande kyrkohandboken kommer att innebära Svenska kyrkans totala desintegration. Med många moment som valbara och dessutom en mångfald olika alternativ för de enskilda momenten försvinner tanken på ett sammanhållet gudstjänstliv inom samfundet. Skall man komma någon vart i denna situation finns nog ingen annan framkomlig väg än att gemensamt förpliktiga sig till den allmänkyrkliga tolkning av Svenska kyrkans handbok som *Artos Missale* utgör.⁴²

Bygget är långsiktigt och behöver stödjande institutioner. *Svensk Pastoraltidskrift* är då en annan byggsten att tänka in; vad behöver göras för att ge den ytterligare bredd och slagkraft? Viktiga resurser i en uppbyggnad kan St Ansgars stiftelse i Uppsala och St Laurentiistiftelsen i Lund vara som kreativa platser för kyrklig förnyelse; det finns också andra miljöer som behöver upptäckas eller skapas. Kunde man skapa mer formaliserade band till miljöer utomlands, till exempel genom att fortsätta utveckla de redan starka relationerna mellan Sverige och anglikanska The Shrine of our Lady of Walsingham, skulle man både få en viss stadga och ett inflöde utifrån till den svenska rörelsen. Vi behöver dessutom se djärva och framåtsyftande satsningar för undervisning, utbildning och fortbildning.

Väntan på en ny reformation

Det uppbyggande arbetet måste göras i medvetenhet om att situationen i Svenska kyrkan idag egentligen ropar på något mer. Vad som krävs idag är en reformation. Hos fler och fler gryr insikten om att den väg hon slagit in på inte håller. 2016 var kanske året då kyrkans kris blev ett accepterat faktum. Sjukdomssymptomen går nu att avläsa på punkt efter punkt. Det är som när en cancer som vuxit obemärkt djupt inne i organismen plötsligt slår ut i hela kroppen. Den restaurering som krävs är knappast mindre genomgripande än 1500-talets. Svenska kyrkan måste förnyas liturgiskt, etiskt och dogmatiskt. Vi behöver en pastoral, kyrkorättslig och organisatorisk omorientering. Det fordras en såväl intellektuell som andlig pånyttfödelse.

Uppgiften känns helt övermäktig. De egna krafterna otillräckliga. Återstår just nu annat än tron på Guds löften? En klosterbroder skriver i ett brev:

⁴¹ *Missale*. Red. Henrik Glamsjö, Mikael Isacson och Mikael Löwegren (Artos 2008). *Pastoral för en församling i Svenska kyrkan*. Utg. Niklas Adell, Marco Aldén och Peter Bexell (Artos 2012).

⁴² Jfr Mikael Löwegren "Bevara den adliga enheten: om varför kyrkan behöver gudstjänstböcker", i *Och hela folket sade Amen: perspektiv på gudstjänst och kyrka. Festskrift till ärkebiskop emeritus Gunnar Weman* (Artos 2017), s. 267–285. Även tillgänglig via www.liturgi.se.

”Man tänker på den lilla, obetydliga och ytterst utsatta familjen som tog sig ned till Egypten medan statsmaktens knektar härjade i Palestina, slog ihjäl och förstörde. Man tänker på Athanasius, ensam och i exil, medan hela världen jublande anammar arianismen. Man minns Maximos bekännaren, besegrad, stympad, ensam med sin tjänare Anastasios i påtvingad landsflykt, mer än åttio år gammal, medan kejsaren och patriarken firar en politisk kompromiss som fördärvar tron. Sanningens seger är alltid osannolik, ofta till synes orimlig, omöjlig. Motståndarna är så många, så starka. Ett felsteg är nog för att allt skall gå förlorat. Många säger som Elia: Nu räcker det, Herre, jag är inte förmer än mina fäder. Låt mig slippa. Och ändå fortsätter de, och en dag vänder det, kanske precis efter att de har dött. I tro vandrar vi – med fäderna, under himlens skyar. Det är egentligen tryggt, men ibland känns det tungt.”

Det är bortom vår egen förmåga att nu rädda Svenska kyrkan. ”För människor är det omöjligt”, som Herren säger. Fast han tillägger: ”Men ingenting är omöjligt för Gud. Ty för Gud är allting möjligt” (Mark 10:27). Ännu är vi nog inte vid vändningen utan i ett fortsatt fritt fall nedåt. Mycket måste dö. Också av det som älskar med Svenska kyrkan; en del av det vackra, goda och omsorgsfullt uppbyggda kommer att falla sönder och gå under. Det kommer att vara oerhört smärtsamt, främst för dem som älskar denna kyrka och hennes arv. Personligen måste vi nog även dö bort från våra egna planer och föreställningar om hur kyrkan skall återupprättas.

I detta läge kan vi återvända till en av Gunnar Rosendals allra viktigaste böcker, den tidigare nämnda *Kyrkans framtid* från 1943. Det är ett slags krisbok, skriven under en våldsamt andlig kamp. Efter åtta år med hårt arbete och framgångar i Osby har det kommit en prövningens stund. Genom krisen djupnar perspektiven. *Kyrkans framtid* har en förblivande och förnyad aktualitet. Fader Gunnar skriver i ett avsnitt om att gå djupare in i – och inte bort från – det lidande som kyrkans förnedring är:

”Kristus led ställföreträdande och han lider i sin kropp, i den heliga Kyrkan, alltjämnt ställföreträdande. Dela vi hans lidande, lida vi med honom, bära vi hans sårmärken, då lida även vi ställföreträdande. Och så se vi i en flämtande sekund av himmelsk klarsynthet, att vi bära våra församlingsbors och våra medkristnas lidanden, synd och förtappelse i vårt lidande. Vi bära ställföreträdande vanmakten inom Kyrkan. ...

I Kyrkans nöd, som vi nu personligen uppleva ända in i mörkret av våra ben, uppenbarar Gud vår egen synd, vår egen vanmakt, vår oförmåga, vår hjälplöshet inför människorna i deras hjälplöshet – korteligen hela den gigantiskt ohyggliga synen av en förlorad och förtappad värld, i vilken vi äro en del. Han river ner vårt verk, han binder våra händer, han slår oss med stumhet. Vi märka att vi äro stoft och aska – då vi accepterar detta faktum, då vi erkänna vår vanmakt och erkänna lidandets berättigande, ja självklarhet, och då vi räcker det till Gud och säga: ’Jag förmår icke mer, jag dignar under de lidanden min synd framkallar’, då är hans underbara hjälp ganska nära.”⁴³

Förmodligen är vi inne i ett *nödvändigt* nedbrytningsskede. Det kan vara ett slags sällnings- och fördjupningstid. En förberedelse där Svenska kyrkan och vi alla får lära oss att lyda genom att lida (jfr Heb 5:8). Som Fader Jan Redin en gång skrev:

”Så mycket som måste rivas och förstöras för att minnena [från fornstora dar] ska upphöra att skrämna. Så mycket av hedervärd kyrkofromhet och läseri, arvet från fäderna, av kyrkbänksfromhet, av fädernas kyrka i Sveriges land som måste slås sönder. – Håller Herren Gud på med detta röjningsarbete just nu?”⁴⁴

⁴³ Gunnar Rosendal *Kyrkans framtid* (Pro Ecclesia 1943), s. 78, 66.

⁴⁴ Jan Redin ”Du tronar på minnen från fornstora dar”, i *Kyrklig förargelse: Rundbrev om Kyrklig Förnyelse i urval av Dag Sandahl* (Pro Veritate 1978), s. 36. Artikelns skrevs redan 1954, men vi lever fortsatt i samma verklighet.

Trohet, hängivenhet, öppenhet

Detta innebär något slags vänteläge: man kan inte själv åta sig att vara reformator, det måste bli någon givet av Herren att få den profetiska smörjelsen. När tiden är inne och denna person formulerar det som behöver sägas kommer det att väcka ett gensvar som föder handling. Vi behöver be att Herren uppväcker en sådan profet. Vi kan redan nu avsätta tid för att be för Svenska kyrkan, vår egen biskop och vår församling. Medan vi väntar blir uppgiften att, så långt det är möjligt, upprätthålla katolsk tro och praxis i Svenska kyrkan. Denna uppgift fordrar trohet, hängivenhet och öppenhet.

Trohet. Vad som nu krävs mer än något annat av oss är trohet i uppgiften. Kanske behöver vi på allvar be om det Augustinus kallade *donum perseverantia*, ”uthållighetens nådegåva”. Det handlar eventuellt om att katolsk och apostolisk kristendom skall överleva på utspridda platser inom Svenska kyrkan. Redan för femtio år sedan tänkte Fader Gunnar i liknande termer. Han såg som emeriti på 1960-talet hur folkkyrkan rasat samman, eller höll på att göra det, och skrev: ”Vi måste göra en frontförkortning. Vi måste koncentrera oss.” Han utvecklar tankegången:

”Vi måste inse, att Kyrkan i vårt land befinner sig i *diasporá*. En elit av kristna måste samlas till intensiva församlingar med rikt och levande böneliv, intensivt sakramentalt liv, vakt kring den katolska eller helkyrkliga uttolkningen av Ordet. Vi måste avstå från tanken på de stora folkskarorna kring Högmässan och inställa oss på den lilla hopen, som det behagat vår Fader att giva Riket. Medeltidens allomfattande fromhet i Kyrkans famn och adertonhundralets stora folkväckelse är båda ideal, som vi gärna vill tro, att vi kan återuppväcka. Jag tror det icke. Icke nu i alla fall. Vi skall vara inriktade på den lilla hopen. Sedan skall vi naturligtvis missionera. Men den ordinarie gudstjänsten kom att bli den lilla skarans.”⁴⁵

Hängivenhet. Överlevnad är framåtsyftande bara på mycket lång sikt. En frontförkortning och koncentration kan inte vara en offensiv strategi. I ett läge där man inte har resurser för att vinna den större striden, får man dra sig tillbaka – men det betyder inte detsamma som ett nedsjunkande i passivitet. Snarare är uppgiften i tider av motstånd och motgång att öka ansträngningarna i en ännu större hängivenhet. Gunnar Rosendal talar om miljöer med ”rikt och levande böneliv, intensivt sakramentalt liv” och det kommer inte av sig självt.

Den kristna förståelsen av hopp är en aktiv förväntan. Vi har att redan nu förbereda det som skall komma även om vi inte vet när. Det innebär en realism inför vad som just nu är möjligt, och samtidigt ett djupare fäste i Guds löften.

Öppenhet. Att i trohet och hängivenhet sträva på men inte veta om man får se andra dagar är knappast glamoröst. Helt avgörande blir då att samtidigt bevara en öppenhet för det nya Gud gör. Kyrkohistorikern Heiko Oberman beskriver 1500-talets reformation som på en gång efterlängtat och oväntad.⁴⁶ *Die Wende* – den stora vändningen när Berlinmuren föll 1989 – kom plötsligt och på ett annat sätt än vad många förväntat sig. På något sätt kommer en vändning också för det som idag är Svenska kyrkan. Kyrkohistorien lär oss att det kan gå fort när det väl händer. Ingen vet var, när eller hur. Vi kan dock vara säkra på att det inte kommer att kalkeras på tidigare

⁴⁵ Gunnar Rosendal ”Glimtar ur samtida kyrkligt perspektiv”, ur *En bok om den himmelska glädjen* (Pro Veritate 1987), s. 158f. Boken är en samling av Rosendals artiklar som utgavs till hans 90-årsdag. Artikeln stod först att läsa i *Rundbrev om kyrklig förnyelse*, augusti 1965. Jfr även kap. ”Frontförkortning” i Rosendal *Den inre fronten*, s. 103f.

⁴⁶ Heiko Oberman *Luther: Man Between God and the Devil* (Image/Doubleday 1992), skriver i del 1 om ”the longed-for reformation” och i del 2 om ”the unexpected reformation”.

väckelser, högkyrklig eller annan. På ett förmodligen helt osannolikt sätt kan Svenska kyrkan komma att återuppstå igen, utan sin forna maktställning: luttrad, förvandlad och reducerad i storlek. Vad hon då kommer att vara och vad hennes plats i samhället skall bli vet vi ännu ingenting om. När Andens vind oväntat börjar blåsa gäller det att vara redo att hissa seglen – varken fastlåst vid gamla förväntningar eller fast i uppgivenhet.

Lyft blicken och se människorna

En kyrklig förnyelse i vår tid måste ha ett tydligt fokus på kyrkans förnyelse i sin mission. Det sakramentala handlar inte om liturgiska piruetter, utan om ett sätt att leva i världen och relatera till verkligheten. Den kyrkliga formen av kristenliv, om man så vill.

Kyrkan är inte ett självändamål, än mindre en subkultur av kyrkligt överintresserande – hon byggs upp *för att göra tjänst i världen*. Kristi kyrka är ett tecken som pekar utöver sig själv, på Guds rike. Kristen tro handlar om efterföljelse, om ett liv som Jesu lärjunge, om att tagas i tjänst ”för att världen skall leva” (Joh 6:51). Det är hela tiden dags att vidga vår blick och se människorna. Som Herren säger: ”Lyft blicken och se hur fälten redan har vitnat till skörd” (Joh 4:35).

Djupast sett söker vi svar på frågorna om vad det innebär att vara en troende människa i vår tid, vad det betyder att vara en katolsk kyrka i Sverige idag. Den franske jesuiten Jean Daniélou har sagt: ”Den kristna tron har bara ett objekt, Kristi mysterium som död och uppstånd. Men detta enda mysterium har flera olika existensformer ... Hela den kristna kulturen handlar om att greppa kopplingarna mellan Bibeln och liturgin, evangeliet och eskatologin, mystiken och liturgin.”⁴⁷ Det finns då även djupa kopplingar mellan liturgin och samhället som det hela tiden är en utmaning till oss att greppa. Fader Hebert, en stor Sverigevän i den anglokatolska miljön, ägnade en stor del av sitt liv åt att uppdaga just dessa kopplingar.⁴⁸

Det har sagts att 1900-talet var ecklesiologins århundrade medan 2000-talet kommer att bli antropologins. Förra århundradet förnyade reflektionen över kyrkan, nu står vi inför att på ett liknande sätt fördjupa teologin om människan. Det blir alltmer påträngande att på område efter område försvara människans värdighet.

Först som sist handlar kyrklig förnyelse egentligen inte om något annat än att ”älska Gud över allting och vår nästa som oss själva” (Mark 12:28–31). Kort sagt behöver världen heliga människor, som ur det inre livets källor kan tjäna mänskligheten.

Ner på knä

1970 stod Fader Gunnar på arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelses kyrkodagar och påkallade ett mystikens och metafysikens år: ”Nu står jag här i Uppsala domkyrkas predikstol och utropar helt djärvt: *ANNUM METAPHYSICUM PROCLAMO!*” Han beskrev hur teologin blivit allt mer samhällstillvänd och allt mindre himmelstillvänd: ”Att vara kristen är efter nutida vanlig uppfattning att öva välgörenhet, göra insamlingar, ägna sig åt revolutionär politik för de förtrycktas befrielse. Och låt mig få säga mycket tydligt: **DET MESTA AV ALLT DETTA ÄR**

⁴⁷ Citerad i Robert Taft *The Liturgy of the Hours in East and West: the Origins of the Divine Office and its Meaning for Today* (Liturgical Press 1986), s. 371.

⁴⁸ Se A. G. Hebert *Liturgy and Society: the Function of the Church in the Modern World* (Faber and Faber 1935) och Christopher Irvine *Worship, Church and Society: an exposition of the work of Arthur Gabriel Hebert to mark the centenary of the Society of Sacred Mission (Kelham) of which he was a member* (Canterbury Press 1993).

GOTT, KRISTET OCH RIKTIGT. Men var är himmelen och härligheten?” Predikanten ville se en pånyttfödelse av den lutherska ortodoxins teologi, Guds ords förkunnelse med ”lag utan kompromiss och evangelium utan prutmån”, mystik och askes, bön och liturgi – allt för att på nytt ”öppna väg till Gud för oss”.⁴⁹

Fader Gunnar hade i flera artiklar tidigare varnat för den homocentriska teologin och argumenterat för en teocentrisk.⁵⁰ När han nu satte in den stora stöten blev besvikelsen stor. Tre år senare skulle han i inledningen till första boken i serien ’Mystik’ om denna predikan skriva:

”Jag satte verkligen in alla mina krafter och proklamerade en metafysikens pånyttfödelse. Jag hade väntat, icke en bred uppslutning kring det flammande programmet men dock ett icke alltför litet fåtals glädje. Jag hade bedragit mig själv. En och annan viskade skyggt sitt instämmande i min häftiga förkunnelse av himmelen och härligheten såsom en realitet, verklighet icke blott som preraphaelitisk romantik och poesi att bruka vid julottor och annan stämmingsfull liturgisk aktivitet. Annars var det en högaktningfull reverens för F. Gunnar, numera rätt gammal och alltid originell.”⁵¹

Även om han upplevde sig som en ropandes röst i öknen var han inte ensam. Vid denna tid började över hela västkristenheten en liknande motrörelse att växa fram. Det tydligaste synliga uttrycket var *The Hartford Appeal* 1975. Arton ledande teologer från ett brett spektrum av kyrkor samlades där kring tretton teser som hade udden riktade mot samma företeelser som Fader Gunnar hade. Avery Dulles var en av undertecknarna och skrev ungefär tjugo år senare:

”Den ekumeniska grupp som samlades i Hartford, Connecticut hade kallats samman av lutheranerna Peter Berger och Richard Neuhaus (som senare övergick till den romersk-katolska kyrkan). Upproptet riktade sig mot förlusten av det transcendenta i samtida teologi och är känt som *The Hartford Appeal* (ibland *The Hartford Declaration*). Det avvisade den överdrivna upphøjelsen av modernt tänkande i motsats till äldre tiders, överbetoningen av känsla och självförverkligande på bekostnad av förnuft och sanning, anti-institutionalismen och illusionen att social aktivism kan åstadkomma Guds rike på jorden.”⁵²

Fader Gunnars glödande appell för en mer Gudstillvänd kyrka har inte mist sin aktualitet. Tvärtom. Skall jag ta till ett gammalt ärevördigt ord, ser vi i Svenska kyrkan idag en kyrka utan *Gudsfruktan*. När Herren uppenbarar sig för Mose i den brinnande busken får han inte träda nära utan stannar på avstånd, tar av sig skorna och skyler sitt ansikte (2 Mos 3:1–6, jfr Jos 5:13–15). Inför det heliga måste vi göra halt eftersom Gud är ett *mysterium tremendum et fascinans*, ”ett skrämmande och lockande mysterium”.

Just detta *tremendum* – bävan – har vi förlorat. Utan Gudsfruktan blir också kyrklig förnyelse bara en modell och ett handlingsprogram. Följden blir att fokus hamnar på vad vi skall göra. Men det är inte vi som skall handla med Gud, utan Gud som skall handla med oss. Den förnyelse som

⁴⁹ Predikan finns i Rosendal *En bok om den himmelska glädjen*, s. 25ff. Ursprungligen tryckt i *Jord och himmel: kyrklig förnyelses årsbok 1970* (Pro Veritate 1970), s. 55ff.

⁵⁰ Se Rosendal *En bok om den himmelska glädjen*, artiklarna ”Sursum Corda – upplyften edra hjärtan till Gud” från 1969 (s. 141ff), ”Omorientering” från 1965 (s. 155ff) och ”Generationsväxling” från 1969 (s. 165ff).

⁵¹ Gunnar Rosendal *Mystik, meditation, kontemplation* (Pro Veritate 1973), s. 11.

⁵² Avery Dulles ”Den rätta inställningen vi bör ha. Ignatius riktlinjer för att stå i samklang med kyrkan idag”, i *Polanco. Årsbok för ignatiansk spiritualitet 2015* (Föreningen Kompass 2015), s. 134. Själva deklARATIONEN jämte kompletterande uppsatser finns i *Against the World for the World: the Hartford Appeal and the Future of American Religion* (Crossroad 1976). DeklARATIONENS text finns också tillgänglig på nätet, www.philosophy-religion.org/handouts/pdfs/Hartford-Affirmation.pdf. Bland undertecknarna märks – förutom Berger, Neuhaus och Dulles – bland andra George Lindbeck, Alexander Schmemmann, Robert Louis Wilken, Stanley Hauerwas och Thomas Hopko.

inte börjar med att låta GUD vara GUD kommer aldrig att leda någonstans i det långa loppet. Här finns Svenska kyrkans grundskada.

Vi behöver ner på knä inför den Helige. Stilla oss. Tystna, tuga, *tillbedja*. Jakob skriver: ”Böj er alltså under Gud. ... Närma er Gud, och han skall närma sig er. Gör era händer rena, ni syndare, och rena era hjärtan, ni tvehågsna. Sörj och gråt och klaga. Vänd skrattet i tårar och glädjen i sorg. Ödmjuka er inför Herren, och han skall upphöja er” (Jak 4:7–10).

Vi behöver kort och gott lära oss att be.

Vad som skall till är handfast praxis, konkreta former för gemensam och enskild bön så att vi kan leva det inre livet med Gud i Kristus. Församlingen skall vara en böneskola. Både i meningen att det verkligen är en bedjande miljö och i den meningen att vi där får lära oss att be som människor av idag.

I alla tider har kyrkans förnyelse varit knuten till upprätthållandet av något slags *regula*, en ordning för församlingens gemensamma och den enskildes personliga bön. Regulan hjälper oss att göra det vi skall göra och hitta tillbaka till det bärande. *Back to basics!*

Ett normalprogram för en kyrkokristen innefattar (1) Morgon/aftonbön och bordsbön, (2) mässan och särskilt söndagen, (3) givande/allmosor/diakoni, (4) fasta och en viss askes, (5) bikt, (6) bibelläsning. Det är inte lösryckta enskildheter utan delar av helhetsvisionen. I inledningen till *Centenary Prayer Book*, som gavs ut i samband med att den engelska högkyrkliga rörelsen firade sitt 100-årsjubileum 1933, talas det om ”Kristendomens tre huvudpelare: 1 Den katolska kyrkan. 2 Den katolska tron. 3 Den katolska religionen. En tretvinnad tråd brister inte så snart.”⁵³ Katolsk praxis kan inte skiljas från den katolska tron eller den katolska kyrkan, men alltihop syftar ytterst till den levda religionen: fromhet, andlighet, spiritualitet.

Kyrklig förnyelse börjar med och måste hela tiden återvända till att vi faller på knä. Där skall vi ropa i vår andes fattigdom: *kyrie eleison*, då kan vi resas upp till ett *gloria in excelsis*. Där är den fasta punkt som gör att vi kan rubba världen.

Ett uppdaterat helhetsprogram – några teser

När boken *Kyrklig förnyelse* firade sitt 50-årsjubileum år 1985, skrev Fader Gunnar i arbetsgemenskapens tidskrift:

”Vår kyrkas situation präglas av *rikedom* och *ömtålighet*. Likt ett skånskt slott innehåller hon stora skatter. Vår uppgift är att på nytt bringa dem i *ljuset* och ge dem effektivt försvar. Det hon förlorat skall erövrans *åter*. Det *gamla* på nytt framtråda i Kyrkans liv, framförallt *SS Sacramentum*.”⁵⁴

Grunduppgiften är densamma 1985 som 1935. Den är idag fortsatt densamma utifrån andra förutsättningar. Det är ett kreativt uppdrag och inte bara ett återupprepande. Jag vet inte vem det blir givet att för vår tid formulera ett uppdaterat *helhetsprogram*. Vilket inte betyder *heltäckande* – inget program kan vara det – men *helhetligt*: ett som syftar till en förnyelse av kyrkan och därmed lokalförsamlingen som helhet utifrån en sammanhållen kyrkovision.

⁵³ *Centenary Prayer Book* (The Faith Press, 11th impression 1955), s. 9. Den tretvinnade tråden är ett citat ur Pred 4:12. Sexpunktsregulan tidigare i stycket är också inspirerad av denna bok, s. 14 (”Some rules to help us practise the catholic religion”).

⁵⁴ *Kyrkligt Magasin* 2/1985, s. 4.

De olika dimensioner Fader Gunnar fokuserade med sin programskrift från 1935 är, som nämnts, den dogmatiska, den sakramentala, den liturgiska och den hierarkiska förnyelsen. Det är en mer än 80 år gammal bok, det märker man förstås vid en omläsning nu. Att formulera ett nytt handlingsprogram på samma grund idag kan aldrig börja i de liturgiska detaljerna, utan måste ta sin utgångspunkt i helhetsvisionen: Svenska kyrkan ekumeniskt förnyad som den katolska kyrkan förverkligad i vår kultur.

Jag skulle vilja formulera fem teser för en sådan evangelisk-katolsk förnyelserörelse. De skulle kunna vara värda att först reflektera över som uttryck för den attityd vi behöver skaffa oss.

- För det första behöver vi arbeta *offensivt* och *positivt* framåt. En nytänd rörelse måste tänka framtid, tänka nytt, tänka radikalt och våghalsigt.
- För det andra behöver vi arbeta *realistiskt* och fokusera det som är möjligt att göra. Styr man på det omöjliga blir ingenting gjort.
- För det tredje behöver vi, som redan framhållits, arbeta med *nya nätverk* och *bredare allianser*. Det finns kanske gamla arbetsformer som vi skall låta dö i frid och respekt.
- För det fjärde måste allt ske i en *kärlek till (den konkreta) kyrkan*. Utan kärlek är all förnyelsesträvan bara ”ekande brons, en skrällande cymbal” (1 Kor 13:1).
- För det femte kan denna kärlek till Kristus, kyrkan och människorna kan bara födas ur *bönen*. Det som krävs av oss är varken mer eller mindre än ett ihärdigt sökande efter helighet genom katolsk praxis.

Därefter blir frågan: vad behöver nu göras? Den konvergerande rörelse som Per Åkerlund och Peter Halldorf tecknar skulle kunna innebära att det idag finns behov av ett *ekumeniskt öppet* manifest för kyrklig förnyelse. Låt mig till sist skissa på ett sådant i tolv punkter. Det gör inga anspråk på att vara det uppdaterade helhetsprogram som behövs för en genomgripande reform. Snarare pekar det ut en färdriktning. Manifestet vill på en och samma gång vara tydligt fokuserat och brett så att det kan samla.

Ekumeniskt öppet manifest för kyrklig förnyelse

Vi söker den enhet Herren bad om och tolkar därmed Svenska kyrkans tradition allmänkyrkligt och söker dess ekumeniska förnyelse. Vi strävar efter att förverkliga Svenska kyrkans katolska potential genom att kreativt förvalta hennes arv i samspel med grupper inom andra kyrkor och samfund som delar denna längtan efter att kyrkan skall komma samman till ett. Vi förpliktigar oss därför till att bygga upp Kristi kropp genom att:

1. Högtidlighålla söndagen som Herrens dag i alla gudstjänstfirande församlingar.
2. Fira varje sön- och helgdag såsom en fullödig eukaristi, med ordningar förankrade i den stora kyrkliga traditionen och nattvardselement som kan igenkännas ekumeniskt som fullvärdiga.
3. Sträva efter att åter göra predikan till en verklig utläggning av Guds ord och till en förkunnelse – med Lag och Evangelium – av Kristi mysterium som död och uppstånd, till omvändelse och tro.

4. Bygga upp ett dagligt böneliv i församlingen, där tidegården har en särskild ställning som uttryck för kyrkans bön.
5. Gestalta kyrkoårets helger och vardagar, fastor och fester på ett rikt, levande och kreativt sätt i kyrka och hem.
6. Ihågkomma helgonen – särskilt Guds Moder Maria – på deras minnesdagar och medvetet odla känslan för samhörighet över tiden och samtidigt med himlen genom att lyfta fram deras bilder, exempel och förböner.
7. Uppmuntra fasta och askes, utöver fastetiderna till exempel fredagsfastan och kommuniionsfastan, som hjälp till andlig växt.
8. Befrämja ett flitigt bruk av försoningens sakrament, bikten, som medel i den andliga kampen mot synden.
9. Återerövra den personliga och gemensamma bibelläsningen i församlingen.
10. Fördjupa undervisningen i och kunskapen om kyrkans tro.
11. Utveckla kyrkans diakoni, bland annat genom att söka kopplingarna mellan mässa och mission.
12. Gå ut överallt i världen och, i enlighet med Herrens befallning, förkunna evangeliet för hela skapelsen (Mark 16:15).

Leve den kyrkliga förnyelsen! Låt oss börja bygga upp nu. Låt oss falla på knä och dagligen be:

*Himmelske Fader,
utgjut din Ande över hela din kyrka.
Ge oss en ny vision av din härlighet,
en ny upplevelse av din makt,
en ny trohet mot ditt ord,
en ny hängivenhet i din tjänst
så att genom vårt förnyade vittnesbörd
ditt heliga namn blir ärat och ditt rike främjat
genom Jesus Kristus, vår Herre.
Amen.*

Artikeln är en kraftigt utvidgad och omarbetad version av en text tryckt i *Att göra Guds ord verkligt: en festskrift till biskop Biörn Fjärstedt* (Artos 2016) och publicerad under rubriken *Leve den kyrkliga förnyelsen! Till 100-årsjubileet* i arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelses årsbok 2016 *Ecclesia semper reformanda* (Artos 2017)